

В І Д Г У К
офіційного опонента на дисертацію
Петрик Оксани Володимирівни
«Довіра у структурі соціального інтелекту журналістів», представлену на
здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності
19.00.01 – загальна психологія, історія психології

З перших сторінок автореферату та дисертації дослідниця стверджує про недовірливість українського суспільства, пов'язуючи цей факт з історичними умовами формування української ментальності, з національною травматизацією, наслідками якої став високий соціальний цинізм, підозріле ставлення до державних установ та владних інституцій. Ці факти використовувались як аргументи для обґрунтування актуальності дослідження феномену довіри, важливості визначення її ролі у структурі соціального інтелекту журналістів, саме тих осіб, що мають вплив на формування довіри всього суспільства. Такий підхід до проблеми дещо резонував з нашим власним досвідом викладацької діяльності. Проведення аудиторних занять та перевірка самостійної роботи студентів впродовж тривалого терміну сприяло усвідомленню того факту, що сучасна молодь занадто довіряє інформації, викладеної в інтернеті. Студенти через надмірну довіру та низьку рівень критичності мислення не перевіряють отримані відомості, не уточнюють джерела інформації, не ставлять під сумнів доказовість аргументів та доречність прикладів, які наводяться авторами. Така інформаційна «всеїдність» є страшаючою, оскільки стає зрозумілим, наскільки вразливими і незахищеними є молоді особи перед інформаційною пропагандою, маніпулюванням думками й значеннями, агресивними атаками на систему цінностей та переконань.

Отже, це доводить своєчасність та актуальність вивчення феномену довіри в різних її формах (до себе, до інших, до світу), важливість аналізу особливостей її сформованості у журналістів, представників тієї професії, що формує суспільну думку, протидіє антиукраїнській пропаганді, сприяє формуванню установки на критичне, усвідомлене ставлення до інформації, яка отримується через ЗМІ та інтернет. Однак досліджувати феномен довіри, на нашу думку, слід не через опозицію «довіра-підозрілість», а як найбільш інтегративний критерій прийняття рішень у ситуації невизначеності та ризику,

який формується на підставі усвідомлення власного досвіду, минулих помилок та успіхів, і який полегшує та пришвидшує прийняття оптимального рішення за рахунок стислої стратегії обробки інформації, актуалізації автоматичних навичок аналізу та оцінки проблемної ситуації.

Оцінюючи позитивно наукову роботу Петрик Оксани Володимирівни взагалі, ми би хотіли зазначити, що знайомство зі змістом кваліфікаційної праці виявило, що саме дослідницькі компетентності є найбільш сильними професійними вміннями дисертантки. Нам приємно відмітити логічність та послідовність організації емпіричної частини дослідження. Підставою такої майстерності є, безумовно, теоретична модель довіри у структурі соціального інтелекту, яку вона розробила у процесі попереднього теоретичного аналізу. Ця модель дозволила врахувати в єдиному дослідженні і соціально-пізнавальні процеси, і соціальні здібності як новоутворення, що формуються в процесі соціальної взаємодії, і професійно-важливі особистісні властивості, і особливості перебігу професійної діяльності, і різні види довіри. Дослідниця достатньо вдумливо підійшла до відбору методів дослідження, які є валідними стосовно предмета дослідження та достатніми для відображення в повній мірі усіх компонентів теоретичної моделі. Програма емпіричного дослідження, що об'єднала більш ніж 10 психодіагностичних методик, була впроваджена при обстеженні 203 журналістів, які мали різну професійну специфіку (репортери, журналісти-аналітики, випускові редактори), стаж роботи та вік. Відповідний обсяг та репрезентативність вибірки досліджуваних, валідність дослідницького інструментарію, адекватний апарат математичної обробки даних забезпечують надійність та об'єктивність результатів дослідження, що відображається у нашій довірі до встановлених закономірностей, у бажанні посилатись на ці результати, використовувати певні положення роботи як доведені емпіричні факти у власних наукових роботах.

Друге місце у системі професійних компетентностей О.В. Петрик, на наш погляд, посідають проектувальні здібності, які виявились у розробці та апробуванні тренінгової програми розвитку соціального інтелекту журналістів. Дослідниця підбрала такі вправи, які дозволили через розвиток комунікативного і регулятивного потенціалу, а також мотиваційної

компетентності учасників виправляти порушення у системі «довіра-недовіра до себе, до інших, до світу». Важливе місце в цій програмі відводилось і розвитку рефлексивних здібностей професіоналів. Саме через краще усвідомлення своїх переваг та недоліків, особливостей своєї взаємодії з іншими особами журналісти змогли долати певні професійні стереотипи поведінки, сформувати активну позицію щодо професійної самореалізації, до збільшення власного поведінкового потенціалу. Підвищення довіри до себе, на думку дослідниці, є тим чинником, який «дозволяє журналісту усвідомити себе як цінність і, зайнявши певну ціннісну позицію стосовно себе, будувати власну життєву позицію» (с. 163 дисертації).

Потребують подальшого розвитку та вдосконалення вміння працювати з великим масивом інформації, здійснювати теоретичні узагальнення та аналіз, оскільки, на нашу думку, дослідниця має певні складності з систематизацією наукових поглядів різних дослідників, з класифікацією підходів до аналізу певного феномену або наукової проблеми. Це може стати напрямом її подальшого професійного саморозвитку.

Ще раз зосередимо увагу на найбільш вагомих здобутках дисертантки:

1. Здійснені розробка та операціоналізація авторської теоретичної моделі довіри у структурі соціального інтелекту журналіста як суб'єкта професійної діяльності, запропонованої на межі поєднання декількох парадигм та психологічних підходів (когнітивної, діяльнісної, акмеологічної та компетентнісної). У межах когнітивної парадигми дослідниця коректно здійснює моделювання предмета дослідження, враховує найбільш суттєві соціально-пізнавальні процеси (соціальну перцепцію, мислення, уяву та пам'ять), які обумовлюють різні форми соціальної взаємодії. Орієнтація на положення діяльнісного підходу дозволила виокремити певні етапи діяльності журналіста, які пов'язані з розв'язанням суттєвих завдань (цілеутворення, прогнозування, прийняття рішення та корекції), розглядати соціальні здібності не лише як складові соціального інтелекту, а й як новоутворення, що формуються в процесі опанування та реалізації певних форм діяльності. Підпороговими залишились для дослідниці традиції акмеологічної та компетентнісної парадигм, згідно з якими одним з основних процесів розвитку

людини є професійне становлення та кар'єрне просування через розкриття свого потенціалу, розвиток професійно-важливих якостей особистості, формування тих новоутворень (складових професійної компетентності), які дозволяють конструктивно вирішувати виникаючі у діяльності проблеми.

2. Були визначені механізми функціонування різних форм довіри у журналістів з різним рівнем сформованості соціального інтелекту. Так, було встановлено, що недовіра осіб з низьким рівнем соціального інтелекту до себе та інших підвищує реактивну агресивність та невротичність, сприяє відгородженню особистості від інших, блокує соціальну активність та ін. Важливу роль у функціонуванні соціального інтелекту осіб з середнім рівнем грає довіра до інших та до світу. Саме довіра до світу активізує процеси соціальної адаптації, установку на взаєморозуміння, механізми контролю дратівливості та моральної нормативності. Довіра до інших пов'язана з обиранням певних комунікативних стратегій, з підтриманням емоційної стійкості. У осіб з високим рівнем розвитку соціального інтелекту представлені всі форми довіри, кожна з яких виконує свою специфічну функцію. Так, довіра до себе активізує креативні та регулятивні процеси; довіра до інших впливає на соціальну активність особистості, забезпечує мобілізацію та відновлення ресурсів; довіра до світу є фактором відкритості та моральної нормативності.

3. Виокремленні особливості функціонування різних видів довіри (до себе, до інших та до світу) у двох формах: базовій та ситуативній (с. 16 автореферату, с. 174 дисертації). При цьому з униканням та доланням переживань небезпеки пов'язані саме базові форми довіри (професійна безпека, самозбереження та автономія, збереження стійких позитивних відносин та ін.), ситуативні форми довіри більш орієнтовані на забезпечення контакту з реальністю, створення самопідтримки та позитивного самосприйняття, організацію оптимальної взаємодії з іншими. Отже, ситуативні форми довіри є більш інструментальними, орієнтованими на оптимізацію процесів прийняття рішень, визначення проблеми, обирання стратегій поведінки.

4. Чітко визначені принципи, на які орієнтувалась дослідниця при розробці своєї тренінгової програми розвитку соціального інтелекту (с. 155 дисертації), визначені основні напрями психологічного впливу на учасників

через інформування, стимулювання рефлексивності, підвищення саморегуляції та здатності впливати на психічні стани інших, формування установки на розвиток власних соціальних здібностей, які забезпечують ефективну реалізацію процесів соціальної перцепції, мислення, уяви та пам'яті, на раціональну реалізацію свого особистісного потенціалу тощо.

5. Адекватно підібраний інструментарій психодіагностичного обстеження, складові якого спрямовані на вимірювання особистісних властивостей, процесуально-динамічних характеристик суб'єкта діяльності та особливостей його психічної активності (взаємодії у малих групах, адаптивних можливостей), інтелектуальних здібностей та власно феномену довіри.

На основі аналізу тексту дисертації, автореферату та публікацій можна зробити висновок, що виконана робота є самостійним, завершеним дослідженням, яке характеризується новизною, обґрунтованістю висновків, має теоретичну та практичну значущість. Оцінюючи роботу позитивно, було б доречним висловити деякі зауваження та побажання:

1. Теоретичному аналізу предмета дослідження – довіри як компоненту соціального інтелекту – відведений один підрозділ першого розділу дисертації («1.2. Визначення поняття довіри у психологічній літературі»), який займає неповних 8 сторінок. На цих сторінках розглянуті лише уявлення різних дослідників щодо дефініції «довіри», які не систематизовані ні за часом, ні за напрямками дослідження, ні за методологічними підходами. Окрім того, бракує інформації щодо функцій довіри як соціального та психологічного феномену, різновидів її (не розглянута «довіра до влади», хоча вона пов'язана з професією журналіста), чинників формування та розвитку, форм прояву, складу й структури. Доповнення цієї інформації дозволило б сформулювати більш повне уявлення щодо предмета дослідження, задовольнило б дослідницький інтерес читача.

2. Бракує систематизації та теоретичних узагальнень при описі «особистості журналіста як суб'єкта професійної діяльності» (підрозділ 1.3). Не зрозумілими є методологічні підстави дослідниці, яких принципів вона дотримується. Ми можемо побачити спроби підійти до проблеми і через професіографічний аналіз (с. 38), і через аналіз трудової діяльності (с. 39),

стилю діяльності (с. 39), професійного шляху (с. 40-41), і через дослідження внутрішнього світу професіонала (с. 41), і через визначення професійно-важливих рис (с. 43), і через виокремлення процесуальних особливостей діяльності (с. 48-51). Однак, опис цих підходів, окрім останнього, носить фрагментарний і дещо поверхневий характер, залишає більше питань, ніж надає відповідей. Так, відкритими залишились для нас питання: «Які саме професійно-значущі риси необхідні журналістам, і яким чином вони потім враховуються в дослідженні?», «Цілеутворення, прогнозування, прийняття рішень та корекція – це етапи професійної діяльності (с. 51), чи процедурні особливості діяльності (с. 44), чи компоненти структури професійної діяльності (с. 50), чи функції професійної діяльності (с. 17 автореферату), чи це, взагалі, завдання, які вирішує суб'єкт в процесі діяльності?» та ін.

3. При визначенні процедурних складових діяльності журналіста (с. 48-51) відокремлені процеси цілеутворення, прогнозування, прийняття рішення, планування, самоконтролю, корекції, формування оперативного образу. У теоретичній моделі, представлений на рис. 1 автореферату та рис. 2.1 дисертації (с. 71), знайшли відображення лише 4 з 7 процесів, при тому, що про планування діяльності дослідниця продовжує писати і у висновках до першого розділу (с. 67), і в авторефераті (с. 7). Незрозумілим залишилось питання, за яким принципом були відібрані 4 процеси, які увійшли до складу моделі?

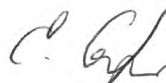
4. Окрім видів довіри (до себе, до інших, до світу) дослідниця визначає і три рівні функціонування довіри (особистісний, соціальний та інституціональний). Також О.В. Петрик зазначає, що ці рівні довіри знайшли відображення і в розробленій теоретичній моделі (с. 85 дисертації), і в тренінговій програмі розвитку інтелекту (с. 14 автореферату). Однак, оскільки ці конструкти не були операціоналізовані в роботі, немає і чіткого розуміння того, як саме вони враховувались, і як це відображено у моделі.

5. Робота містить певні технічні вади та смислові неточності. Потребують, на нашу думку, уточнення, або переформулювання такі вислови: «Уявлення – це ослаблені чуттєві образи» (с. 84), «ціль – це вектор мотиву» (с. 48), «при довірі виникає психологічна ситуація між суб'єктами» (с. 35), «системоутворюючі показники особистості» (с. 57).

Незважаючи на зроблені зауваження, дисертаційна робота Петрик Оксани Володимирівни робить суттєвий внесок у теорію загальної психології завдяки ґрунтовному теоретичному аналізу проблеми визначення місця довіри у структурі соціального інтелекту особистості, дослідженню особливостей функціонування видів довіри у складі соціального інтелекту різного рівня сформованості та організації, встановленню емпіричних закономірностей залежності її від певних властивостей професійної діяльності (стажу, професійної спеціалізації). Дисертаційна робота та автореферат оформлені згідно зі встановленими вимогами. Зміст автореферату адекватно та повно відбиває найбільш суттєві положення дисертації, висвітлює найбільш вагомі здобутки дисертантки. Результати дослідження пройшли апробування на численних заходах, наукових форумах, викладені у 13 публікаціях, серед яких 6 статей опубліковані у наукових фахових виданнях, що входять до переліку ВАК України, 1 стаття – у зарубіжному періодичному виданні.

Усе викладене вище дає підстави для висновку про те, що дисертація Петрик Оксани Володимирівни «Довіра у структурі соціального інтелекту журналістів», відповідає вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України, які висуваються до кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.01 – загальна психологія, історія психології.

Офіційний опонент:
доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки та психології
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадим Гетьмана»

О.В. Савченко

